

РЕЧЕНИЧНИ МОДЕЛИ С ГЛАГОЛИМА БРЗОГ КРЕТАЊА¹

САЖЕТАК

У раду се посматрају глаголи којима је примарно значење кретање брзином већом од уобичајене. Посматрани су глаголи којима се означава људско кретање уопште без употребе помагала, помоћних средстава. Изостављени су глаголи којима се означава кретање делова тела, а у обзир узети само они којима се именује премештање целог тела у простору. Анализа обухвата основне глаголе, као и њихове префиксале. Задатак рада је да утврди који су најтипичнији и најфреквентнији глаголи брзог кретања, да се изврши њихова семантичка класификација, као и да се покаже које се спацијалне допуне, којима се спецификују смер и начин кретања, срећу уз њих у датом контексту.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: глаголи кретања, брзо кретање, спацијалне допуне, усмереност.

1. Увод

1.1. О теми истраживања

Кретање је једна од основних човекових потреба и активности, која се иначе може лако перципирати будући да је то „промена места у простору као функција времена за које је та промена извршена” (Марић 1991: 83). У српском језику оно се изражава различитим језичким средствима, пре свега глаголима. Глаголима кретања можемо обухватити различите лексеме пошто је кретање могуће врло широко тумачити, па га је сходно томе врло тешко прецизно ограничити. Овде ће бити речи само о самосталном кретању субјекта, тј. човека као свесног актера.

Лајонс (Lyons 1979: 494) глаголе кретања дефинише као „verbs denoting a process in the course of which some entity changes its physical location. Typical members of this class are ‘come’ and ‘go’ in English, which may take as their complement an expression referring to either the source (‘from Edinburgh’) or the goal (‘to Edinburgh’) of the locomotion”.

П. Пипер (1997: 10) износи врло занимљиво запажање о глаголима кретања у словенским језицима, где је дошло до експанзије глагола кретања људи и животиња не само са конкретним просторним значењем него и транспонованим значењима, која у овом раду нећемо анализирати.

---

¹ Рад је настао 2016/2017. године као резултат самосталног истраживања на докторским студијама *Језик и књижевност*, које су организоване на Филозофском факултету у Новом Саду.

Према дефиницији Д. Вујовић, глаголи кретања у општем смислу, подразумевају „*померање, кретање nekog objekta O iz tačke X u tačku Y za neko vreme t'*” (Вујовић 2009: 9). У нашем раду посматрани су искључиво они глаголи којима је основна семантичка компонента кретање и то такво којим се означава да се тело креће брзином већом од уобичајене (уп. *ходати* и *трчати*). Анализирани су глаголи са обележјем [људско +], при чему је човек иницијатор кретања, а кретање се одвија помоћу сопствених снага, односно без превозног средства. Изостављени су сви глаголи којима се именује померање делова тела (нпр. *махати*), као и они глаголи којима брзо кретање није основна семантичка компонента или се употребљавају у жаргону (нпр. *летети*, *одмаглити*, *пичити*).

Издвојићемо основне глаголе брзог кретања (нпр. *трчати*, *јурити*) и њихове префиксале који су забележени у нашем корпусу (нпр. *истрчати*, *одјурити*), а затим их посматрати у датом контексту са њиховим допунама. Управо највише пажње обратићемо на њихове спацијалне допуне јер се њима најчешће одређује смер кретања тела, тј. објекта локализације² по одређеној површини или у односу на неки објекат (локализатор). Прецизније именован објекат (локализатор) или део објекта на основу којег се одређује кретање јесте оријентир. Смер кретања је у највећем броју примера такав да се њиме прецизира одвајање објекта локализације од почетне тачке кретања (аблативна усмереност), приближавање крајњој тачки кретања, тј. циљу (адлативна усмереност) или кретање преко површине локализатора (перлативна усмереност).³ Анализа ће показати које допуне су најчешће и да ли њихово јављање зависи од префикса, који такође носи информацију о усмерености кретања, и вида глагола, као и од контекста у коме се глагол јавља.

1.2. Корпус.

Посматрано је једанаест глагола брзог кретања и 29 њихових префиксала. Глаголи су са својим дефиницијама преузети из *Речника српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (у даљем тексту РСМ). Изостављени су глаголи који се ретко срећу у савременом језику (нпр. *перјати*, *спешити*), али и они са обележјем покрајинске заступљености или фигуративне употребе (нпр. *одмаглити*, *оттирити*).

Грађа која ће у овом раду бити посматрана ексцерпирана је из електронског Корпуса савременог српског језика⁴ из 2013. године, који у тренутку ексцерпције грађе садржи 122 милиона речи. При ексцерпцији грађе у обзир су узимана само оригинална дела, а изостављени су преводи. Осим тога, грађа је ексцерпирана и из неколико дела српске књижевности (дела су наведена на крају рада). Иако је

² С обзиром на то да је објекат локализације, човек, иницијатор сопственог кретања, можемо га назвати и субјектом локализације.

³ Термини су преузети из књиге *Језик и простор* П. Пипера и дисертације Д. Вујовић.

⁴ Корпус савременог српског језика (Душко Витас и сарадници), <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/korpus2013adv.php>, 2. 7. 2017.

корпус обиман, циљ није био приказ свих могућих појавних облика глагола или њихових допуна, већ приказ оних који су се показали као најчешћи у савременом српском језику. Обрађено је укупно 218 ексцерпираних примера.

1.3. Почетне хипотезе (очекивања и циљеви)

Задатак овога истраживања јесте да се изврши семантичка класификација, односно поткласификација глагола брзог кретања у савременом српском језику, као и њихова синтаксичка анализа како би се у датом контексту сагледао њихов рекцијски потенцијал и оне семантичко-лексичке компоненте везане за смер или начин кретања, које условљавају такву њихову реализацију у одређеним синтаксичким спојевима глагола са прилошким допунама или одредбама.⁵ Стога ће посебна пажња бити посвећена спацијалним допунама, којима се спецификује начин кретања. Циљ овога истраживања био је да се утврди који су типични и најфреквентнији глаголи брзог кретања у српском језику и каквим се синтаксичким спојевима појављују у датом контексту.

1.4. Теоријски увод

Почевши од дефиниције глагола као „речи којима се некоме или нечему за извесно време приписује каква радња, стање или особина, или се њима казује да се нешто збива” (Стевановић 1981: 323), преко поделе глагола према трајању и прелазности радње, до њихове валентности и рекцијских допуна, у литератури налазимо велики број радова посвећених глаголу, као основној врсти речи око које се организује реченица. Међутим, глаголима кретања је у домаћој литератури посвећено мало простора; о њима је говорено углавном у појединачним краћим радовима или су помињани у оквиру ширих тема и граматика. У новије време, са дисертацијом Душанке Вујовић, глаголима кретања посвећена је већа пажња.

Ова група глагола врло је широка, а њене границе је, чини се, тешко прецизно повући, будући да велики број глагола у својој семантици садржи кретање, али се оно не фокусира као примарна значењска компонента (нпр. *водити (некога), носити, сретти* итд.). Аутори који се баве глаголима кретања из тог разлога својом анализом обухватају различит број глагола и дају различите класификације. Тако нпр. Вендлер у својој студији дели глаголе у енглеском језику на четири групе: глаголе активности, стања, остварења и достигнућа (Новаков 2009). Бет Левин даје један од најобухватнијих приказа глагола кретања и дели их на седам група при чему су основни критеријуми поделе усмереност кретања (с акцентом на почетној и завршној тачки кретања) и начин кретања (Levin 1993: 263–270). Веселина Ватева бавила се глаголима кретања у бугарском језику. Она глаголима кретања сматра све оне глаголе којима се именује реално премештање у простору од

⁵ Овде неће бити одвајане допуне од одредаба за значењем кретања будући да то није предмет истраживања.

једне тачке до друге или промена положаја субјекта, као и исто кретање које субјекат извршава на одређеном објекту (Ватева 2004 :7). Јасно је да њена анализа обухвата већи број глагола, те и оне глаголе којима кретање није основна семантичка компонента, као што су глаголи *носити*, *бацати* итд. Даље, ове глаголе Ватева дели према прелазности радње и према усмерености кретања, тј. према томе да ли је правац кретања одређен или неодређен, или не постоји информација о (не)одређености правца кретања.

Предраг Пипер у књизи *Језик и простор* глаголе кретања дели на оне којима се означава кретање у средини која је основна средина човековог кретања, и на оне којима се означава кретање водом или ваздухом, који нису основна средина човековог кретања (Piper 2001: 95).

Прву обимнију студију посвећену глаголима кретања написала је Душанка Вујовић. Она даје увид у глаголску семантику, деривацију и рекцију. Њена анализа обухватила је искључиво глаголе којима је кретање основна семантичка компонента и којима се именује људско кретање на копну, у ваздуху или у води. Обухваћени су глаголи кретања сопственим снагама и помоћу превозног средства. При класификацији глагола, Вујовић је водила рачуна о доминантним диференцијалним семама, пре свега о усмерености и начину кретања (Вујовић, 2009: 36).

На студију Душанке Вујовић ослања се делимично и дисертација Душана Стаменковића (Стаменковић 2013), који је дао преглед глагола кретања у српском и енглеском језику, представио њихова значења и употребу, узимајући у обзир не само дословну, већ и метафоричку употребу глагола.

Поменута литература биће ослонац нашој анализи, која ће се бавити знатно ужим пољем, будући да овом приликом посматрамо само једну групу глагола кретања, коју одликује диференцијална сема [брзина +]. Ипак, глаголи брзог кретања поседују одређене семантичке компоненте које су заједничке свим глаголима кретања и на основу којих се сврставају у ту велику групу. Када говоримо о концепту кретања, важно је напоменути да свако кретање садржи одређене елементе: површину по којој се тело (објекат/субјекат локализације) креће, почетну тачку кретања и завршну тачку кретања односно циљ кретања. Површина тј. локализатор може бити постављена вертикално и хоризонтално. Локализатором или оријентиром називамо и објекат у односу на који се одмерава смер кретања. Свако кретање садржи почетну и завршну тачку, које не морају бити обавезно исказане. Код појединих глагола истиче се напуштање почетне тачке кретања, удаљавање од ње, те такво кретање називамо аблативно усмереним. Уколико се у фокус ставља приближавање завршној тачки, која може, али и не мора бити достигнута, кретање је адлативно усмерено. У појединим случајевима кретање је такво да се уместо почетне и завршне тачке истиче прелазак преко површине локализатора, и тада говоримо о перлативно усмереном кретању. Анализа ће показати да се, осим ова три основна типа усмерености, могу срести и примери којима

се изражава кружно кретање, или кретање уз ивицу или са одређених страна неког објекта итд.

Усмереност кретања се у српском језику изражава префиксима и допунама. Додавањем префикса *из-*, *од-*, *с-*, *по-*, *за-* глагол добија обележје аблативне усмерености. Осим тога, додавањем префикса мења се вид глагола и у неким случајевима истиче моменат започињања кретања (нпр. *потрчати* у значењу ‘почети трчати’). Глаголи са префиксима *у-*, *до-*, *при-* и *на-* означавају адлативно усмерено кретање. Префикси *пре-* и *про-* дају глаголу обележје перлативности, а префикс *об-* означава кружно кретање. У раду су посматрани и глаголи дистрибутивног кретања, односно кретања у различитим правцима, без прецизирања смера, најчешће са више објеката локализације, и одликују се префиксом *раз-*. Префикси *на-* и *из-*, осим адлативне и аблативне усмерености, могу означити и кретање у великој мери, те тада говоримо о сативним глаголима.

Глаголи који немају префикс немају ни обележје усмерености, па се њихов смер прецизира искључиво рекцијским, пре свега спацијалним допунама. „Именичка рекција са значењем просторне локализације јавља се у форми просторних предлошко-падежних конструкција и у форми беспредлошких, односно, слободних падежа“ (Вујовић 2012: 277). Предлошко-падежне конструкције са аблативним значењем су *из + генитив*, *од + генитив*, *с(а) + генитив*. Адлативне конструкције су *у + акузатив*, *на + акузатив*, *до + генитив*, *код + генитив*, *за + инструментал*, *к + датив*, *према + датив* и слободан датив. Корпус даје примере следећих перлативних конструкција *преко + генитив*, *по + локатив*, *кроз + акузатив* и *беспредлошки инструментал*. Станојчић и Поповић праве разлику између предлошко-падежних конструкција са ова три значења (месна како их називају) и локационих значења, која показују да се неки појам налази на одређеном месту, или се нека ситуација на одређеном месту одвија, нпр. *бити у школи* (Станојчић, Поповић 2008: 291). Будући да овом приликом проучавамо глаголе кретања, о локационим значењима неће бити речи.

Наравно, овим нису набројане све предлошко-падежне конструкције које срећемо у корпусу. Мањи број њих тешко је сврстати у једну од три категорије, те ће о њима у раду бити посебно речи.

Префиксирани глаголи кретања такође могу имати спацијалну допуну којом је смер кретања додатно одређен. Префикс глагола и предлог у оквиру предлошко-падежне конструкције у функцији спацијалне допуне не морају се поклапати. Поред тога, није неуобичајено да префиксал са обележјем аблативне усмерености добије адлативну допуну и обрнуто. Испитивање ће показати у каквом су односу префикс и спацијална допуна и у којој мери присуство префикса одређује одабир спацијалне допуне. Анализа је показала да је много већи број адлативних допуна, што може бити објашњено људском концепцијом кретања у којој је много значајније истаћи циљ свог кретања него тачку са које је започето.

Поред ППК у улози спацијалних допуна, глаголи кретања уз себе могу имати и објекатске допуне, као и прилоге у функцији одредби којима се додатно одређује смер или начин кретања. Ове одредбе не мењају примарна значења глагола и начин кретања који је садржан у основном значењу, већ дају додатне компоненте које важе само у конкретном примеру.

2. Анализа глагола

Из РМС издвојено је једанаест глагола брзог кретања:⁶ *трчати*, *трчкарати*, *трчкавати*, *јурити*, *журити*, *брзати*, *хитати*, *хрлити*, *спринтати*, *срљати*, *стушити-ти се*;⁷ од којих се деривацијом, додавањем префикса, добијају њихови видски парњаци. На питање да ли видске парњаке посматрати као две или као једну лексему тешко је дати одговор (Ивић 2002: 63, 64), али смо се у овом раду одлучили да их посматрамо као засебне једнице. Осим промене вида, основни глаголи се од префиксала разликују и по обележју усмерености, као што је већ речено.

2.1. Глагол *трчати*

Глагол *трчати* је најтипичнији представник глагола брзог кретања. Његова дефиниција у РМС гласи ‘1.а. кретати се врло брзо, одбацујући се наизменично ногама од земље тако да тело кратко време лебди у ваздуху, јурити, бежати’ (РМС). РМС, дакле, глагол *трчати* посматра као синоним глагола *јурити* и *бежати*. Лалевић у свом *Речнику синонима* (Лалевић 2004: 584–585) наводи већи број глагола синонимних глаголу *трчати*, тј. *потрчати*. Између осталих, то су глаголи *јурити*, *брзати*, *хрлити*, *стушити се*, *срљати* и бројни други које у овој анализи нисмо узели у разматрање (*полетети*, *перјати*, *јездити* итд.). Синонимија ових глагола произилази из чињенице да сви глаголи брзог кретања имају заједничке семе које их и сврставају у ову групу и захваљујући којима су у многим контекстима међусобно заменљиви. Међутим, о апсолутним синонимима не можемо говорити, јер сваки глагол садржи семе које га раздвајају од осталих глагола из групе, што ће наша анализа показати.

Из наведене дефиниције РМС примећујемо да глагол *трчати* садржи компоненту [брзина +], али да се поред тога њиме именује и специфичан начин кретања (‘одбацујући се наизменично ногама од земље тако да тело кратко време лебди у ваздуху’) који је својствен само људима и животињама, те се овим глаголом може

⁶ Поред наведених, обележја брзог кретања имају и данас чест глагол *бежати* и нешто ређи глагол *утећи*. Ови глаголи нису узети у анализу јер сматрамо да је у њиховом значењу примарна компонента аблативне усмерености и уклањања од опасности, док компонента [брзина +] не мора доследно бити присутна.

⁷ Глагол *стушити се* је свршеног вида и изведен је од глагола *тушити се*, који је редак у савременом језику и није забележен у нашем корпусу. Из тог разлога глагол *стушити се* овде сврставамо у основне глаголе брзог кретања.

именовати искључиво кретање са компонентом [живо +]. „Veća brzina kretanja i odvajanje obe noge u jednom trenutku od tla su obeležja koja razlikuju glagol trčati od glagola hodati” (Вујовић 2009: 133).

Самим глаголом не може се прецизирати смер кретања, али допуне које се уз њега срећу могу дати информацију о аблативно, адлативно или перлативно усмереном кретању.

Аблативно значење имају конструкције предлога *из* и *од* са генитивом. У 2. примеру налазимо аблативно-адлативну локализацију представљену конструкцијом *од + генитив + до + генитив*. Генитив је најчешћи падеж у предлошко-падежним конструкцијама и може се комбиновати са највећим бројем предлога.

1. Neki svedoci su ga videli nemaskiranog kako trči iz zgrade (ЕК).
2. Oni trče od štale do gradske arene 825 metara... (ЕК)

Конструкцијом *према + датив* одређује се циљ кретања, тј. кретање постаје адлативно усмерено. Исту усмереност глаголу дају и допуне *у + акузатив* и *до + генитив*. Милка Ивић наводи да су датив и акузатив циљни падежи у српском језику, али се разликују по одређености (акузатив) и неодређености (датив). То заправо значи да је код датива место завршетка радње неодређено, „појам у дативу, наиме, не мора бити место завршетка радње; то је само крајње позната тачка преко које се даље радња неће вршити; да ли ће се, међутим, радња баш завршити на њој или пре ње, то је неодређено” (Ивић 1957: 148). Конструкцијом *у + акузатив* се означава улазак у омеђени или затворени простор, који је уједно крајња тачка путање. Допуном *до + генитив* одређује се достизање крајње тачке кретања, односно долазак у њену непосредну близину.

3. Док смо трчали према њој - мењала је облик... (Шћепановић, 75).
4. Pali cigaretu , navlači kaput, trči u radnju i kupuje bocu vina (ЕК).
5. ...i već vidim sebe kako trčim bos do škole... (Киш, 13).

Конструкција *за + инструментал* такође има адлативно значење. Она означава кретање које је усмерено ка задњој страни локализатора који је у покрету или који је био у покрету, а локализатор обично има обележје [живо +] (Вујовић 2012: 283). У овом случају објекат локализације не мора достићи локализатор, већ се може непрестано кретати иза њега: 6. ...спазио је ону двојицу како трче за њим (Шћепановић, 17).

Перлативна усмереност најчешће је изражена конструкцијом *преко + генитив*. У 7. примеру, осим перлативне, срећемо и адлативну конструкцију *према + датив*: ...i svi zajedno trčimo preko mosta prema St Pauls katedrali (ЕК).

Предлошко-падежном конструкцијом може бити именован оријентир (*поред вагона*), односно објекат уз чију ивицу се креће субјекат локализације, али без

представе о усмерености кретања: 8. ...и опази једну снажну сељанку како, претоварена шареним торбама, неспретно трчи поред вагона (Шћепановић, 8).

Прилозима такође кретање може бити додатно одређено. Њима се може прецизирати смер кретања (*трчи право*), већа или мања брзина кретања (*трчати спорије*, *трчати све брже*) или се може додатно одредити начин кретања (*усправно*, *безглаво*, *пуном снагом*). Начинским прилозима се осим начина изражавању и појмови простора, времена, облика, процеса, промене, стања, квантитета, односа, редоследа, средства и др. (Ристић 1993: 135). Могућност употребе прилога којима се упућује на већу или мању брзину кретања указује на то да је компонента [брзина +] код овог глагола променљива (може се трчати полако, па чак и трчати у месту), док је начин кретања „наизменично одвајање ногу од тла” непроменљива компонента, што даље утиче на употребу овог глагола.

9. ...он још увек трчи право као да је слеп (Шћепановић, 21).
10. Затим нам се учини да трчи некако спорије (Шћепановић, 19).
11. Мислећи о свему томе, трчао је све брже... (Шћепановић, 29).
12. ...настави ли само да и даље трчи усправно... (Шћепановић, 19).
13. ...трчали смо још неко време пуном снагом (Шћепановић, 22).
14. Док смо тако безглаво трчали... (Шћепановић, 64).

Врло су чести примери без ППК или прилога, те не можемо говорити о додатним компонентама којима би се прецизирао смер или начин кретања. У 15. примеру у зависности од контекста у којем је реченица употребљена, глагол *трчати* има квалификативну употребу јер се у датом контексту њиме реферише способност за кретање уопште пре него глагол којим је само кретање означено (Вујовић, 2009: 15): 15. *Има преко šezdeset godina, a trči* (Velikić, 18).

2.1.1. Префиксали глагола *трчати*

Глагол *трчати* се, уз глагол *јурити*, комбинује са највећим бројем префикса. Додавањем префикса глагол добија компоненту усмерености, која је код основног глагола могла бити исказана искључиво помоћу спацијалих допуна.

2.1.1.1. Аблативна усмереност

а) Глагол *истрчати*

Глагол *истрчати* захваљујући префиксу добија значење напуштања одређеног, најчешће затвореног, објекта. Најчешћа допуна уз овај глагол је *из* + *генитив*, чиме се значење аблативности појачава, будући да се префикс и предлог у оквиру ППК преклапају.

16. *Istrčim iz kuće...* (ЕК).
17. ...*istrčati iz autobusa, kao nekakav kriminalac...* (ЕК).

Иако се ради о аблативно усмереном глаголу, није ретка појава адлативних допуна којима се прецизира смер кретања. У овим случајевима почетна тачка кретања позната је из контекста. Допуне у нашем корпусу су *y + акузатив* и *на + акузатив*, које се разликују по томе што прва допуна показује да је циљ кретања унутрашњост локализатора, односно улазак у затворен простор, док предлог *на* указује на то да је циљ кретања отворен простор и то најчешће горња површина локализатора (Антонић 2005: 213). Допуна *на + акузатив* је знатно фреквентнија, те закључујемо да се овим глаголом најчешће означава напуштање затвореног и долазак на отворен простор. Основна конструкција са овим глаголом била би *истрчати + из + генитив + на + акузатив*.

18. Koliko poznajem sebe, ne bih odmah istrčao u hodnik (ЕК).

19. Jedva čekam trenutak kad ću istrčati na beogradsku Marakanu (ЕК).

Глагол *истрчати* може се јавити као прелазни глагол, уз акузатив без предлога у функцији правог објекта, углавном у спортском дискурсу. Именицом у акузативу (*маратон, трку, стазу*) одређује се посредно простор који субјекат прелази тј. дужина тог простора: 20. *Još uvek mogu sasvim solidno da istrčim maraton* (ЕК).

б) Глагол *стрчати*

Префикс *с-* глаголу даје семантичку компоненту аблативности, али поред тога означава и кретање при којем се субјекат локализације креће од више тачке ка нижој.

Уз овај глагол јављају се допуне којима се изражава смер кретања или завршна тачка, и то *y + акузатив* и *до + генитив*.

21 ...a ja sam strčao u podrum (ЕК).

22. Prizor koji sam ugledao kada sam strčao do njega bio je stravičan (ЕК).

Када се ради о аблативним допунама, у корпусу налазимо само допуну *с + генитив*, док се конструкција *из + генитив* уз овај глагол не јавља, за разлику од глагола *истрчати*, код којег је допуна *из + генитив* фреквентна. Разлог томе налазимо у чињеници да се конструкцијом *из + генитив*, као и глаголом *истрчати*, пре свега означава напуштање затвореног или омеђеног простора, док допуна *с + генитив* означава напуштање отвореног простора. Управо и префикс *с-* најчешће даје глаголу значење напуштања отвореног простора (постављеног на одређену висину). Наравно, није искључена могућност појаве конструкције *из + генитив* уз глагол *стрчати*, али овом приликом не налазимо потврде за њу: 23. *Njegova žena, na to, strča sa čardaka* (ЕК).

Будући да се глаголом *стрчати* именује кретање наниже, врло је честа допуна *низ + акузатив*: 24. *...strčao bez doručka niz stepenice* (ЕК).

У корпусу налазимо и беспредлошки инструментал којим се именује површина којом се одвија кретање усмерено надолу: 25. *Strčao je stepenicama* (ЕК).

в) Глагол *отрчати*

Префиксом *од-* истиче се напуштање почетне тачке, али без давања додатних информација о њој (за разлику од глагола *истрчати* где је почетна тачка затворен простор, или глагола *стрчати* где је почетна тачка постављена на одређену висину и најчешће означава отворен простор).

Адлативна усмереност изражава се слободним дативом (*кући, мојој мами*), при чему именица у дативу има обележје [живо +], изузев именице *кућа*. Беспредлошки датив има доминантно значење намене, а тек онда значење правог просторног одмеравања. Управо зато се у овом падежу готово по правилу срећу именице које значе лице (Ивић, 1957: 146). Осим тога, адлативно значење имају конструкције *у + акузатив, на + акузатив* и *ка + датив*.

26. Tada sam se rasplakao i ja i otrčao mojoj mami (ЕК).
27. Onda sam otrčao kući (ЕК).
28. Iskoči iz trske, otrči u štalu... (ЕК).
29. ...te Veljko sa svojim momcima otrči na granicu (ЕК).
30. Jovanović je otrčao ka najvatrenijim navijača svog kluba (ЕК).

Циљ кретања може бити исказан и конструкцијом *код + генитив*. У овом случају локализатор има обележје [живо +]: 31. *Stigavši u Sečanj, Čedo otrči kod šefa stanice* (ЕК).

Исто обележје има конструкција *за + инструментал* у 32. примеру, док конструкција *до + генитив* у наведеним примерима не мора имати такво обележје. Уколико именица у генитиву с предлогом *до* има обележје [живо +], она, поред обележја адлативности, носи и податак о ограниченом, кратком задржавању објекта локализације у сфери локализатора, за разлику од конструкције *код + генитив*, која такво обележје нема (Антонић 2005: 152).

32. Otrči za Stojanom (ЕК).
33. Kada sam čuo, otrčao sam do nje (ЕК).
34. Mirko, otrči do prodavnice po kiselu vodu! (ЕК).

Аблативне допуне у нашем корпусу нису забележене, иако то не значи да се не могу јавити уз овај глагол (нп. *отрчати из куће, дворишта* итд.), али што показује да су ретке. Примећујемо да су се аблативне допуне чешће јављале уз глаголе *истрчати* и *стрчати*, код којих су карактеристике почетне тачке, као што је речено, много прецизније одређене. Код глагола *отрчати* фокус није на почетној тачки, она је позната из контекста или се подразумева да је то тачка на којој се налази говорно лице (отрчати одавде).

Кретање по оси која је под нагибом може бити представљено конструкцијом *низ + акузатив*, уколико се објекат локализације креће надолу (именица пут у 36. примеру не мора се редовно односити на путању под нагибом, али је крета-

ње схваћено као усмерено од више ка нижој тачки), и *уз + акузатив* уколико се креће нагоре.

35. Pa otrči uz stepenice (ЕК).

36. ...podiže se i otrča niz put (ЕК).

г) Глагол *затрчати (се)*

Глаголима са префиксом *за-* означава се тренутак почетка кретања и аблативна усмереност субјекта локализације. И. Грицкат наводи да овај префикс глаголу може дати три значења: залажење иза нечега, утврђивање и отпочињање (Грицкат 1966/67: 208), при чему треће значење одговара глаголу *затрчати се*. У савременом језику овај префикс додаје се глаголу *трчати*, док се уз остале глаголе не проналазимо примере у корпусу, иако постоје потврде у РМС (*зајурити се, захитати* итд.).

РМС овај глагол дефинише као ‘почети трчати, потрчати’ и ‘~ се 1. упутити се трчећи, залетети се у трку; потрчати’ (РМС). Иако према РМС овај глагол има рефлексивну и нереклексивну варијанту са готово истим значењем, наши примери дају потврде искључиво рефлексивне форме. Најчешће се уз њега јавља адлативна допуна у виду конструкције *ка/ према + датив*. Аблативне допуне не налазимо у корпусу јер је код овог глагола истакнутије значење започињања кретања од напуштања почетне тачке. То може бити разлог употребе искључиво рефлексивног облика; радња се односи на субјекат и на његову спремност за започињање кретања, више него на путању кретања.

37. Očevici kažu da se nakon fizičkog duela žena zatrčala ka pešačkom prelazu... (ЕК).

38. ...prema meni se zatrči jedan čovek... (ЕК).

д) Глагол *потрчати*

Глаголом *потрчати* истиче се тренутак започињања кретања, што потврђује и дефиниција ‘1. а. почети се кретати трком, бежећи у неком правцу’ (РМС). Овај глагол (као и префиксале других глагола добијене додавањем префикса *по-*) можемо сматрати основним видским парњаком имперфективног глагола *трчати*. Код овог глагола, како ће показати и примери, мање је важно прецизно одређење почетне тачке кретања, она једнако може бити отворен и затворен простор, а аблативне допуне су веома ретке (пример 46). Управо зато се глагол често среће без допуна (нпр. *Ненад потрча у значењу Ненад поче да трчи*). Уколико се допуна јави, ради се најчешће о адлативној допуни којом је одређен циљ кретања (*на / у + акузатив, ка / према + датив, за + инструментал*). Циљ кретања може бити исказан и намерном реченицом.

39. Nenad i sam potrča (ЕК).

40. Isaković skoči i potrča da šušir spasava... (ЕК).

41. Na binu potrča ceo onaj literarni i politički polusvet (EK).
42. ...a onda je zgrabio Lazu u naručje i potrčao u kuću (EK).
43. ...a kaluđer potrča k njemu uplašeno mašući rukama (EK).
44. Nije potrčao prema autobuskoj stanici (EK).
45. Luke je potrčao za njom (EK).
46. ...navijač je potrčao sa tribina (EK).

2.1.1.2. Адлативна усмереност

а) Глагол *утрчати*

Префиксом у- глаголи добијају значење приближавања локализатору и уласка у његове границе. Локализатор по правилу има обележје [живо -] и ради се о затвореном простору. Допуна уз овај глагол је најчешће адлативна у + *акузатив*, а аблативне допуне се не срећу у нашем корпусу, будући да почетна тачка кретања није у фокусу. У малом броју примера среће се допуна *на* + *акузатив*, којом се редовно именује отворен простор, у највећем броју случајева именица *терен* (упор. примере 51 и 52 који показују да се именица *терен* може наћи и са предлогом у, који је најчешћи уз глагол *утрчати*, али и са предлогом *на*, с обзиром на то да одређује отворен простор). Јавља се конструкција *кроз* + *акузатив* са значењем перлативног кретања, али таквог да се кретање опет завршава на простору познатом из контекста, те се на ширем плану може говорити о адлативној усмерености. Адлативно кретање може се исказати и прилогом *унутра*, којим се опет именује улазак у затворен простор.

47. Utrčim unutra i stavim joj da sedne ispred vrata (EK).
48. ...kao nekakav kriminalac, i uz truckave stepenice utrčati u avion (EK).
49. Utrčim u hangar... (EK).
50. G . Popović Janša utrčao kroz sporedan ulaz... (EK).
51. Jedan navijač domaćeg tima iz Glazgova utrčao je na teren... (EK).
52. U 36 . minutu jedan navijač Partizana ... utrčao je u teren... (EK).

б) Глагол *дотрчати*

Глаголом *дотрчати* именује се прилазак локализатору на веома малу удаљеност, а ово значење додатно истиче ППК *до* + *генитив*, која се показала као најфреквентнија. Овом конструкцијом означава се прилазак локализатору, али без уласка у његове границе.

53. U tom trenutku do njega je dotrčao dečak ruku opečenih do lakata (EK).
54. Radosavljevičev prvi komšija Dragoslav Badžikić dotrčao je do bunara (EK).

Уз ове глаголе јавља се и беспредлошки датив или конструкција *к* + *датив*. У оба случаја допунама се одређује адлативно усмерено кретање, а допуна у беспредлошком дативу има обележје [живо +].

55. Ananije dotrča Aćimu i reče mu da se osvrne (ЕК).
 56. Oko ponoći, kada Magda kao bez duše dotrča k njoj i javi... (ЕК).

У функцији адлативних допуна јављају се, нешто ређе, и предлошко-падежне конструкције *на* + *акузатив*, *у* + *акузатив* и *до* + *генитив*, при чему се првом именује кретање ка отвореном простору, другом улазак у затворени простор, а трећом приближавање локализатору на врло малу удаљеност.

57. Jedino niko od anketiranih ne zna precizno da kaže zašto je baš prvog dana dotrčao na Dorčol (ЕК).
 58. Posle te utakmice u Čačku dotrčao sam u boks (ЕК).
 59. ...ove godine jedan Federerov navijač je uspeo da dotrči do njega... (ЕК).

Аблативне допуне су, као и код ранијих примера, ређе у корпусу. Међу њима наилазимо на конструкције *из* + *генитив* и *са* + *генитив*, где је првом обележен затворен, а другом отворен простор. Конструкција *са* + *генитив* може послужити и за означавање полазне тачке која је постављена на одређену висину, а кретање се одвија надолу (пример 62).

60. Odmah na to iz artiljerijske kasarne dotrča minerski vod (ЕК).
 61. Sa druge strane ulice odjednom dotrča jedan mališan (ЕК).
 62. Kad lekar dotrča sa prvog sprata... (ЕК).

Перлативне допуне нису забележене у ЕК, што не значи да их није могуће срести у савременом језику, али што показује да су оне ипак ретке и да се овим глаголом пре свега фокусира усмереност ка циљу, или ређе удаљавање од почетне тачке.

Велики број примера јавља се без допуне или се уместо допуне среће намерна реченица.

63. Lekar je odmah dotrčao (ЕК).
 64. Čuo sam pucnje i dotrčao da vidim šta je (ЕК).

в) Глагол *притрчати*

Префикс *при-* глаголу даје значење кретања ка локализатору и доласка на врло малу удаљеност од локализатора тј. близак контакт са њим. РМС овај глагол идентификује као синоним глаголу *дотрчати* ('трчећи приближити се коме или чему, дотрчати' [РМС]). Ипак, уз глаголе *дотрчати* и *притрчати* не срећемо исте спацијалне допуне, што показује да у њиховом значењу постоји разлика и да они нису (или нису увек) синонимима. У нашим примерима уз глагол *притрчати* се доследно јавља рекцијска допуна у виду слободног датива именице која у овом случају може имати обележје [живо+/-], што је могуће искључиво уз глаголе са префиксом *при-* (Антонић 2005: 191). Допуна у дативу указује на адлативну усме-

реност уз значење намене, као и на близак контакт са локализатором. Глагол *до-трчати* заједно са својим допунама означава заустављање испред граница локализатора, а глагол *притрчати* близак (често физички) контакт са локализатором.

65. Filip mu pritrči (ЕК).

66. Imao je vile u rukama, pritrčao prikolici freze i udario moju ženu (ЕК).

На месту допуне налазимо и прилог са просторним значењем. У овом случају глагол *притрчати* може бити замењем глаголом *доптрчати* (**кад је доптрчао ближе*): 67. *Kada je pritrčao bliže, ugledao je mladu devojku* (ЕК).

г) Глагол *натрчати*

Глаголом *натрчати* именује се брзо кретање током којег субјекат локализације долази у контакт (најчешће ненамеран, случајан) са другим објектом који се нађе на његовој путањи. Ово потврђује и дефиниција ‘1. трчећи ударити о нешто, налетети, трчећи набасати, наићи (на кога, на што)’ (РМС). Примера са овим глаголом има мало. Објекат на који се током кретања наилази одређен је конструкцијом *на + акузатив*. Друге допуне се у нашим примерима не налазе јер смер кретања за овај глагол није битна компонента.

68. Na njega je natrčao jedan čovek koji se pojavio iza bine (ЕК).

69. ...gde je natrčao na gostujućeg igrača (ЕК).

70. ...on je tapkao u mraku preko stvari, natrčao na stolicu (ЕК).

2.1.1.3. Перлативна усмереност

а) Глагол *претрчати*

Типични префикси којима се изражава перлативна усмереност јесу *пре-* и *про-*. Значење глагола *претрчати* дефинисано је као ‘1. трчећи прећи преко неког простора’ (РМС). Простор чијом површином се кретање одвија може бити одређен беспредлошким акузативом у функцији објекта.

71. ...i kao u snu pođe ledinom koju je maloprije pretrčao (ЕК).

72. ...pretrčao bih svakog jutra asfaltnu stazu... (ЕК)

Поред тога, локализатор може бити исказан конструкцијом *преко + генитив*. Употребом беспредлошког акузатива истиче се кретање којим се обухвата целокупан локализатор, док се ППК *преко + генитив* истиче кретање горњом површином локализатора: 73. *On je pretrčao preko centra* (ЕК).

Осим локализатора којим се кретање одвија, почетна и завршна тачка кретања такође могу бити истакнуте, иако је таквих примера мало. У примеру налазимо аблативно-адлативну конструкцију *с + генитив + на + акузатив*: 74. *Desetak minuta pre meča najvatreniji navijači Zvezde su pretrčali preko parketa s jedne tribine na drugu* (ЕК).

У малом броју примера глагол *претрчати* има значење ‘4. трчећи престићи, претећи кога’ (РМС), где је акузативом без предлога одређен објекат, уједно и оријентир. Субјекат локализације мења своју позицију у односу на оријентир јер се на почетку креће иза оријентира, затим поред и на крају испред њега: 75. *...već da je ostavio sve za sobom, pretrčao dve devojčice...* (ЕК).

б) Глагол *протрчати*

Значење глагола *протрчати* је ‘а. проћи трчећи, у трку пројурити’ (РМС). На месту локализатора може се јавити омеђен или затворен простор чијом унутрашњошћу се креће објекат локализације. У том случају конструкција *кроз* + *акузатив* означава локализатор: 76. *Protrčao kroz naš stan kao da obara rekord za Ginisa* (ЕК).

Кретање горњом површином отвореног простора одређено је конструкцијом *преко* + *генитив*: 77. *Ili da sam samo protrčao preko polja...* (ЕК).

Простор којим се кретање одвија може бити означен и беспредлошким инструменталом, којим се одређује да субјекат локализације својим кретањем прелази (без прецизирања смера) преко велике површине: 78. *Uspeo je da protrči terenom Krejven kotidž stadiona...* (ЕК)

У мањем броју примера кретање се не локализује на основу површине која се прелази, већ је одређено у односу на предњу страну оријентира, што је представљено конструкцијом *испред* + *генитив*: 79. *...dete iz komšiluka, da je protrčao ispred naših vrata* (ЕК).

2.1.1.4. Кретање кружном путањом

а) Глагол *оптрчати*

Префикс *об-* глаголу даје значење кретања кружном путањом, тј. обиласка око одређеног места. Једини забележен глагол са овим префиксом јесте глагол *оптрчати*, дефинисан као ‘1. обићи око кога или чега трчећи’ (РМС). Уз њега се може срести акузатив без предлога у функцији правог објекта, којим је одређен објекат, оријентир око којег се кретање одвија, али тако да је цео објекат обухваћен кретањем: 80. *Najpre bi optrčao dvorište tri puta* (ЕК).

Локализатор тј. оријентир око којег се кретање одвија може бити исказан конструкцијом *око* + *генитив*, којом се, за разлику од претходног примера, прецизира кретање уз ивицу локализатора.

81. *Kad se poseje, optrči se oko nje tri puta žmurečki* (ЕК).

82. *...zabave radi optrčao nekoliko puta oko fudbalskog igrališta* (ЕК).

2.1.1.5. Кретање у више праваца (дистрибутивни глаголи)

а) Глагол *растрчати се*

Уз префикс *раз-* и рефлексивну партикулу глагол добија значење кретања у више праваца, при чему најчешће постоји већи број субјеката локализације. Иако се у

дефиницији РМС ‘ударити у трчање; ужурбати се’ (РМС) наведене компоненте не спомињу, наши примери јасно показују да су оне присутне. Чињеница је да се уз овај глагол не јављају допуне којима би се прецизирао смер кретања, већ да је најчешћа допуна ППК *по* + *локатив*, којом се означава површина којом се кретање одвија. Осим ње, са истим значењем јавља се допуна *на* + *локатив*, али се њоме означава знатно суженији, омеђенији и конкретнији простор у односу на простор обележен ППК са предлогом *по*.

83. „Crno-beli” su se pred kraj utakmice rastrčali po čitavom terenu. (ЕК)

84. A na trgu se rastrčali, dele neke letke... (ЕК)

Конструкцијом *на све стране* такође се именује неодређено кретање у различитим правцима: 85. *Uglavnom se svi rastrče na sve strane da nabave neophodne papire* (ЕК).

Глагол *растрчати се* јавља се и без допуне, будући да већ у свом значењу подразумева постојање већег броја тачака ка којима се кретање одвија: 86. *Ljudi su se rastrčali* (ЕК).

2.1.1.6. Кретање у великој мери (сативни глаголи)

а) Глагол *натрчати се*

Префиксом *на-* могу бити добијени глаголи којима се именује кретање ‘у великој мери’. Корпус даје потврду глагола *натрчати се* дефинисаног ‘провести много времена у трчању, заморити се трчећи’ (РМС). Спацијалних допунa у примеру нема, јер овај глагол нема за циљ истицање смера кретања, али налазимо поредбену конструкцију квалификативног типа *као никад у животу*, којом се појачава експресивност исказа: 87. *Sudija, u crnini, jer sam sebe žali, natrčao se kao nikad u životu* (ЕК).

б) Глагол *истрчати се*

Глагол *истрчати се* има сативно значење и синониман је глаголу *натрчати се*, што показује речничка дефиниција ‘2. натрчати се у довољној мери’ (РМС). У овом случају не јављају се спацијалне допуне, јер се, као и код глагола *натрчати се*, не наглашава смер кретања, већ сативност. Начинским прилогом *добро* наглашава се значење сативности: 88. *Najvažnije je bilo da se dobro istrčimo* (ЕК).

2.2. Глагол *трчкарати*

Глаголи *трчкарати* и *трчкати* су деминутивни глаголи изведени од глагола *трчати* (како их дефинише и РМС). Ирена Грицкат наводи да српскохрватски језик има развијену категорију деминутивних глагола, нарочито оних добијених помоћу суфикса (Грицкат 1955/56: 45). Наши примери показују да се глаголом *трчкарати* најчешће именује кретање у разним правцима, при чему је компонента брзина мање изражена у односу на глагол *трчати*. С друге стране, јављају се ком-

поненте којима се кретање додатно одређује (нпр. кретање ради забаве, што потврђује фреквенција прилога *срећно* и *весело*). Најчешћи субјекат локализације јесте дете тј. деца. Дакле, осим деминутивности, примећујемо и компоненте бесциљности кретања, кретања ради забаве и игре. Да је присутна компонента бесциљног кретања потврђују и допуне које се уз овај глагол срећу (*око* + *генитив*, *кроз* + *акузатив*, *по* + *локатив*, беспредлошки инструментал), а које не указују на одређени смер кретања, већ на кретање у више праваца или на кружно кретање преко већег простора који може бити отворен и затворен. Осим тога, не јављају се префиксали овог глагола, што потврђује да је информација о усмерености кретања ирелевантна.

89. ...dok dečica srećno i veselo trčkaraju naokolo (EK).

90. Kada radimo, dogodi se da oko nas trčkaraju deca (EK).

91. ...a mališani moraju da budu bez obuče dok trčkaraju kroz lavirinte (EK).

92. A deca kao deca. Smeju se i veselo trčkaraju hodnikom Stare bolnice (EK).

93. ...i dalje bosonogi trčkaraju po barama (EK).

94. Za njim, opisuje tu scenu predsednik Džordž Buš, veselo trčkaraju deca... (EK).

2.3. Глагол *трчкати*

Глагол *трчкати* такође је деминутивни глагол и по значењу је сличан глаголу *трчкарати*. Грицкат каже да се деминутивни глаголи најчешће граде додавањем елемента -к- (*трчкати*) или његовим удруживањем с елементом -ар- (*трчкарати*), чиме се, осим деминуције, постиже и значење 'безначајности радње' (Грицкат 1955/56: 68), што је уједно једна од разлика у значењу ова два глагола. Код глагола *трчкати* деминутивност је основна и најистакнутија компонента. Бесциљност кретања се не подразумева, што нам показују примери у којима не можемо говорити о правим аблативним или адлативним допунама, али у којима се ипак јављају конструкције које одређују смер кретања. Тако је допуном *за* + *инструментал* одређено да се кретање одвија иза задње стране оријентира тј. ка оријентиру и у овом случају можемо говорити о адлативности. У примеру 96 не јавља се допуна којом је одређен смер, али је кретање ипак локализовано у односу на други објекат (*мајка*) и одвија се паралелно са кретањем тог објекта.

95. Dok budemo trčkali za našim mališanom, smršaćemo zajedno (EK).

96. Išao je i trčkao, uporedo, sa majkom... (EK).

2.4. Глагол *јурити*

У дефиницији глагола *јурити* ('1.а. врло брзо се кретати, трчати, летети, бежати' [РМС]) глагол *трчати* јавља се као синониман (као и у Лалевићевом *Речнику*). Разлика између ова два глагола је у томе што се глаголом *јурити* не прецизира начин кретања, те се њиме може исказати и кретање с обележјем [живо -], нпр. *аутомобили јуре, време јури*.

Као и глагол *трчати*, и овај глагол може да се употреби без предлошко-падежне конструкције у функцији спацијалне допуне или се на месту допуне може јавити прилог. Међутим, то нису прилози којима се упућује на брже или на спорије кретање (*трчати споро*, али не **јурити споро*), што показује да глагол *јурити*, за разлику од глагола *трчати*, има истакнутију компоненту [брзина +], те да та компонента доминира у његовом значењу. Код глагола *трчати* једнако су доминантне компоненте брзине (која може бити мања или већа, али по правилу већа од уобичајене) и начина кретања (наизменично одвајање ногу од тла).

Прилозима уз глагол *јурити* може се одредити смер кретања (*низводно*) или дати додатно обележје начина кретања или стања субјекта (*упорно*, *насумице*).

97. Jurila је, jurila nizvodno... (Киш, 50).

98. Желео је да проникне у њихова осећања у том часу док су га упорно јурили... (Шћепановић, 18).

99. Иако смо јурили насумице, пожуривали смо једни друге... (Шћепановић, 64).

Уз глагол *јурити* појављују се исте адлативне допуне као код глагола *трчати* (*у + акузатив, према/ка + датив*).

100. Grupe naroda crnele su po beogradskim ulicama, budnim kao da nije duboka noć, i jurile u polja i šumu (ЕК).

101. ...a za to vreme je većina od 350 vernika u panici jurila ka izlazu iz hrama (ЕК).

102. ...između ostalih i jednog sedamdesetogodišnjaka, koji je s motkom jurio prema deci... (ЕК).

Адлативне допуне уз глагол *јурити* јављају се у корпусу знатно ређе од адлативних. Потврђене су конструкције *из + генитив* и *од + генитив*. У нашим примерима локализација је адлативно-адлативна, будући да је кретање одређено и адлативним допунама *у + акузатив* и *према + датив*.

103. ...juri iz kuće u kuću... (ЕК).

104. ...kad se našao u masi naroda koja je kao stampedo jurila od zgrade Radio Televizije Srbije prema crkvi Svetog Marka (ЕК).

Перлативне допуне уз овај глагол су *преко + генитив, по + локатив*, као и беспредлошки инструментал. Беспредлошким инструменталом означавају се само појмови „који значе велике површине простора који се, неодређено колико, прелази кретањем” (Ивић 1957: 149).

105. Van Gog je jurio preko polja sa velikim platnima dok su ga dečaci gadali kamenjem (ЕК).

106. Danima ništa nije jela, samo je plakala i naricala, jurila po dvorištu i po selu... (Киш, 49).

107. Alen Delon je jurio pustim, uskim ulicama (Velikić, 96).

Врло често глагол *јурити* има прелазну употребну вредност када се везује са правим објектом у акузативу и значи ‘2. брзо и без прекида ићи за ким или чим, гонити, прогонити, вијати (кога)’ (РМС). Н. Арсенијевић (2012: 166) говори о транзитивизацији глагола *јурити*, којем се на тај начин обогаћује семантички потенцијал, јер поред основног развија и ново, објекатско значење уз појаву интенционалности. Лалевић такође истиче транзитивно значење глагола *јурити* наводећи му као синониме глаголе *гонити* и *терати* (Лалевић, 2004: 275).

108. Желео је да проникне у њихова осећања у том часу док су га упорно јурили... (Шћепановић, 18).

109. „Па ни ми не бежимо, већ некога јуримо!” (Шћепановић, 42).

2.4.1. Префиксали глагола *јурити*

Уз глагол *трчати*, глагол *јурити* је потврђен са највећим бројем префикса, што указује на то да ова два глагола имају највећи деривациони потенцијал у групи глагола брзог кретања у савременом језику.

2.4.1.1. Аблативна усмереност

а) Глагол *изјурити*

Слично као глагол *истрчати*, и глагол *изјурити* има значење аблативне усмерености, а најчешће допуне које се уз њега јављају су оне којима се именује затворен, омеђен простор који се кретањем напушта (*из* + *генитив*), или отворен, неомеђен простор на којем се кретање завршава (*у* + *акузатив*, *на* + *акузатив*).

110. ...što je publiku nateralo da izjuri iz bioskopa... (ЕК).

111. ...odakle još jednom dobaci : „Mrzim”, – izjuri iz sobe (ЕК).

112. ...ona pretrča preko sobe i izjuri u hodnik (ЕК).

113. ...on nije mogao da poveruje u to, već je izjurio na ulicu (ЕК).

Глагол *изјурити* може везати уз себе прави објекат, али се у овом случају компонента кретања субјекта локализације губи, већ је значење глагола ‘2. прел. истерати, изагнати’ (РМС). Према томе, транзитивизација овог глагола (за разлику од глагола *јурити* код којег је кретање била основна семантичка компонента и након транзитивизације) мења значење глагола, субјекат престаје бити у покрету (нпр. изјурити некога седећи, вичући), а постаје иницијатор кретања објекта у реченици: 114. *A na Batin rođendan moja tata je izjurila iz kuće jednu tetka Zoricu...* (ЕК).

Глагол с истим префиксом, *истрчати*, као што је раније показано, такође може постати транзитиван, али он при том задржава своје основне семантичке компоненте кретања. Разлог томе може бити у чињеници да се глаголом *трчати* именује специфичан начин кретања, о чему је већ било речи, те је његово значење уже од значења глагола *јурити* и домен употребе остаје суженији.

б) Глагол *сјурити се*

Напуштање простора постављеног на одређену висину и брзо кретање усмерено надолу семантичке су компоненте које глагол *сјурити се* добија захваљујући префиксу. Глагол *сјурити се* је рефлексиван и тада означава кретање субјекта локализације. У нереклексивној форми субјекат постаје иницијатор кретања објекта у реченици (*сјурити нешто, некога*).

Уз овај глагол јављају се допуне којима се изражава адлативни смер кретања или завршна тачка, и то у + акузатив, на + акузатив и до + генитив.

115. Prijateljica koja se šetala sa njima sjurila se u reku (ЕК).
 116. Sjurila se na ulicu, pa niz ulicu (ЕК).
 117. ...sjurio se preko njiva do obližnje pojate... (ЕК).

Као и уз глагол *стрчати*, аблативна допуна уз глагол *сјурити се* најчешће је ППК *с* + генитив, којом се именује отворен простор. Конструкција *из* + генитив, која је честа уз глагол *изјурити*, овде није забележена. С друге стране, именица *паркинг* не мора бити постављена на одређену висину, али се у свести говорника кретање хоризонталном линијом често представља као кретање по одређеној вертикали (нпр. *ићи доле низ улицу* иако је улица хоризонтално постављена): 118. *Sjurili se s parkinga s još nekoliko konkurentskih porodica...* (ЕК).

Ипак, глаголом *сјурити се* чешће се именује усмерено надолу, а допуна која се јавља је ППК *низ* + акузатив: 119. *Sjurila se niz široke, drvene stepenice, izgubivši rariće* (ЕК).

в) Глагол *одјурити*

Аблативно значење може бити исказано и глаголом са префиксом *од-*, при чему бележимо пример са прилогом *тамо* којим се упућује на завршну тачку кретања, прецизније одређену у контексту: 120. *Biće kakve nesreće!, pomisli, pa tamo odjuri* (ЕК).

Адлативна усмереност изражава се најчешће беспредлошким дативом, али и конструкцијама *ка* + датив, *у* + акузатив, *за* + инструментал, *до* + генитив.

121. ...ona odmah po svršenom času odjuri kući (ЕК).
 122. ...odjuri u dnevnu sobu i zagleda se kroz prozor (ЕК).
 123. ...kako je telefonista sa poljskim telefonom u rukama odjurio ka spomeniku pored gimnazije (ЕК).
 124. ...a Jelena, s očima punim suza, odjuri za njom (ЕК).
 125. Prvo što sam rešio bilo je da odjurim do Nastića (ЕК).
 126. Odjurim do njegovog stana... (ЕК).

Аблативна усмереност изражена је конструкцијама *из* + генитив (затворен простор) и *са* + генитив (отворен простор), али је примера овог типа веома мало, јер се, као ни код глагола *отрчати*, ни овде не истиче почетна тачка кретања, већ је примаран циљ. Допуне *из* + генитив и *са* + генитив разликују се по томе што

„предлог ИЗ показује удаљавање од унутрашњости локализатора, а предлог С(А) удаљавање од површине локализатора који, при том, поседује и висину” (Антоњић 2005: 153).

127. ...novinari su juče imali i obavezu da odjure iz Kuće košarke... (ЕК).

128. ...bacio akreditaciju na zemlju i odjurio sa terena (ЕК).

Кретање по вертикалној оси може бити представљено конструкцијом *низ* + *акузатив*, уколико се објекат локализације креће надоле. У 129. примеру локализатор (*улица*) перципира се као усправно постављен (под одређеним нагибом) иако то није или не мора бити: 129. *Biću, biću sigurno rođeni Beograđanin – obeća on i odjuri niz ulicu* (ЕК).

г) Глагол *појурити*

Префикс *по-* забележили смо уз највећи број глагола, иако број примера са њим није велик. Глаголом *појурити* означава се почетак аблативно усмереног кретања, а допуном се углавном прецизира завршна тачка кретања и то најчешће конструкцијом *ка/ према* + *датив*.

130. ...pojurili smo prema automobilu (ЕК).

131. Ona beše pojurila k njemu iz straha da je Srba ne pretekne... (ЕК).

132. Za njim je čak pojurila veća grupa radnika... (ЕК).

Перлативно усмерено кретање изражено је беспредлошким инструменталом:

133. ...najradije bi pojurio ulicom cvileći kao pregaženi pas (ЕК).

Примери без спацијалне допуне су ретки, што показује да је усмереност изузетно важна компонента овог глагола. У случају да се допуна не јави, обавезна је намерна реченица, којом се опет именује с којим циљем се кретање одвија: 134. *...on je sa bojnog polja pojurio da Atinjanima odnese glas o победи nad Persijancima* (ЕК).

И овај глагол може постати транзитиван и имати значење „3. прел. почети гонити, погнати, потерати кога“ (РМС, књ. 4, стр. 618). Транзитивни глагол остаје доминантно глагол кретања, будући да се овде субјекат локализације креће иза објекта, чије кретање уједно иницира. Овим је глагол *појурити* значењски ближи транзитивном глаголу *јурити* (што показује да се ради о правим видским парњацима), него глаголу *узјурити*: 135. *Bond će potom pojuriti dvostrukog agenta sve do Haitija* (ЕК).

2.4.1.2. Адлативна усмереност

а) Глагол *ујурити*

Глагол *ујурити* дели семантичке компоненте са глаголом *утрчати* (улазак у унутрашње границе затвореног простора), али се глагол *утрчати* показао као много

фреквентнији. У нашем корпусу се ни уз глагол *ујурити* не срећу аблативне допуне, што показује да су глаголи с префиксом *у-* изразито адлативни, те се почетна тачка кретања не истиче (што не значи да није позната у ширем контексту). Допуна која се доследно среће је *у + акузатив*, којом се наглашава значење адлативности.

136. ...vratio se u mrak, ujurio u svoju sobu... (ЕК).

137. ...on odgurnu od sebe labavog Jovana i ujuri u reku (ЕК).

Иако се према РМС глагол *ујурити* сматра искључиво глаголом (брзог) кретања ('јурећи ући куда' [РМС]), електронски Корпус даје примере транзитивне употребе овог глагола у значењу 'уграбити, добити'. Ради се о новијем процесу транзитивизације овог глагола у разговорном језику, при чему се мења глаголско значење, те он престаје бити глагол кретања, али, чини се, задржава компоненту брзине, тј. брзог деловања.

138. Klepton je polako dovršavao svoje piće. Dovoljno polako da ujurim autogram (ЕК).

139. I ujurio ga je (soma kapitalca) prošle ribolovne sezone (ЕК).

б) Глагол *дојурити*

Слично као и код претходног глагола, и у овом случају корпус нуди знатно већи број примера с глаголом *допрчати*. Глаголом *дојурити* истиче се приближавање локализатору, без обавезног уласка у његове границе. Међу адлативним допунама јављају се *до + генитив*, *у + акузатив* и *код + генитив*.

140. ...skočio je kroz prozor škole i pre svih dojurio do vruga da ga vidi izbliza (ЕК).

141. Da li bi za njom dojurili u manastir? (ЕК).

142. A odmah poslije toga dojurio si kod mene lud od radosti (ЕК).

Аблативне допуне су врло ретке, али их је за разлику од глагола са префиксом *у-*, ипак могуће срести, што показује да је адлативна семантика израженија код глагола *ујурити* (као и *упрчати*): 143. *Sin mog kolege dojurio je iz škole* (ЕК).

в) Глагол *пријурити*

Глагол *пријурити* РМС дефинише као 'јурећи стићи до неког места, дојурити' (РМС), одакле видимо да је овај глагол синониман глаголу *дојурити* и да означава прилазак локализатору на врло малу удаљеност. За разлику од глагола *дојурити* и *ујурити*, уз које се јављао већи број адлативних допуна, корпус даје потврде искључиво беспредлошког датива у функцији спацијалне допуне (исто као и уз глагол *притрчати*, што показује да је појава ове допуне условљена префиксом). Именица у беспредлошком дативу може имати компоненту [живо+/-].

144. On priјuri prozoru... (ЕК).

145. On odјednom stade, priјuri stolu... (ЕК).

Аблативне допуне корпус не бележи, што овај глагол значењски приближава глаголу *ујурити* и показује да оба глагола имају веома истакнуту семантичку компоненту адлативности.

2.4.1.3. Перлативна усмереност

а) Глагол *пројурити*

Иако су префикси *пре-* и *про-* најтипичнији префикси којима се исказује перлативна усмереност, наш корпус је пружио само примере са префиксом *про-*, док облик *прејурити* није забележен (иако га бележи РМС). Значење глагола *пројурити* је ‘1. јурећи проћи мимо или кроз што’ (РМС). Њиме се, дакле, може означити пролазак кроз неки простор, што је типично перлативно значење, или кретање уз бочне ивице оријентира. Друго значење показало се као учесталије. Управо бочна страна оријентира истакнута је конструкцијом *пored* + *генитив*, или у случају постојања већег броја оријентира, конструкцијом *између* + *генитив*.

146. ...pa је bez ometanja proјurio pored portirnice... (ЕК).

147. ...tek po koji kupac proјurio је između tezgи (ЕК).

Конструкцијом *кроз* + *акузатив* именован је затворен, омеђен простор преко којег се одвија перлативно усмерено кретање субјекта локализације: 148. *Srba istrča iz sobe, proјuri кроз predsoblje, кроз bašticu* (ЕК).

2.4.1.4. Кретање у више праваца (дистрибутивни глаголи)

а) Глагол *разјурити се*

Глагол *разјурити се* дефинисан је са ‘појурити у разним правцима, разлетети се, растрчати се’ (РМС) одакле се види да префикс *раз-* даје додатну значењску компоненту кретања у разним правцима, а према дефиницији синониман је са глаголом *растрчати се*, који се јавља у нашем корпусу.

Међутим, глагол *разјурити се* у нашем корпусу се јавља само као нереклексивна форма у значењу ‘1. натерати у бекство већи број лица, разгнати; присилити какву заједницу, организацију и сл. да се разиђе, грубо, силом распустити, растерати’ (РМС). Овакав глагол није фокусиран на кретање субјекта, већ на кретање објекта у реченици, одређеног беспредлошким акузативом. У овом случају именица, најчешће у множини, у функцији објекта креће се у различитим правцима, а субјекат у реченици је иницијатор тог кретања.

149. ...led-artovci су na kraju performansa razјurili publiku... (ЕК).

150. Onda су се pojavili speleolozi i моћном rasvetom „razјurili” sve utvare i zveri... (ЕК).

2.5. Глагол *журити*⁸

Глаголом *журити* означава се брзо кретање или обављање било које друге радње већом брзином од уобичајене ('1. хитати; брзо ићи, брзо радити' [РМС]). Реч је о глаголу који је у оба значења фреквентан у савременом језику, што потврђује и наш корпус. Може се, као и претходни глаголи, појавити у датом контексту без спацијалних допуна (пример 151). У 152. и 153. примеру прилозима *нигде* и *некуда* одређено је кретање чији смер није познат.

151. Svi su žurili (ЕК).

152. Nigde ne žurim, do ponoći ima skoro pola godine (Velikić, 100).

153. Na ulici je bilo vrlo malo ljudi i svi su nekuda žurili (ЕК).

Адлативно усмерено кретање представљено је помоћу допуна *ка/према* + *дaтив* и *у/на* + *акузатив*.

154. Žurili su ka sali sa televizorom (ЕК).

155. Ništa od svega, Rudi plaća i žuri prema Glavnoj stanici (Velikić, 98).

156. ...kažem sebi u ponedeljak ujutro dok žurim u školu (ЕК).

157. ...a da ja žurim na pijacu... (ЕК).

Пример аблативне допуне је конструкција *из* + *генитив*. У примеру 158, осим те, срећемо и адлативну допуну *у смеру* + *генитив*: 158. ...*Fabijan žuri iz depadansa „Adria” u smeru Keleti stanice...* (Velikić, 133).

У примеру 159 конструкцијом *кроз* + *акузатив* именован је локализатор којим се одвија перлативно кретање. Поред тога, локализатор је додатно омеђен конструкцијом *између* + *генитив*: 159. *Ordonansi su dolazili i odlazili, žurili kroz mračnu i zaspalu varoš, između kasarne i Konaka gde su takođe na prvom spratu gorele lampe* (ЕК).

Перлативно усмерено кретање одређено је и беспредлошким инструменталом. У 160. примеру конструкцијом *према* + *дaтив* одређен је и циљ кретања.

160. ...i sa torbom preko ramena žuri mračnim ulicama prema svojoj kući (Velikić, 24).

161. Sa njega se pruža direktan pogled na putnike koji žure peronom (Velikić, 7).

Глагол *журити* може се јавити и као прелазан глагол у значењу '2. терати (кога) да брже ради, да иде и сл.' (РМС), при чему се значење глагола мења тако да он престаје бити глагол кретања, а приближава се глаголима говорења: 162. *Idi, idi, došao neko! – poče je žuriti mati* (ЕК).

⁸ У стандардном језику јавља се и рефлексивна варијанта овог глагола (*журити се*), која је према РМС синонимна нерексивној форми, али коју не налазимо у корпусу, те је сматрамо ретком у савременом српском језику. У РМС наведен је и глагол *журбати* са истим значењем, али он такође нема потврде у нашем корпусу као основни глагол.

2.5.1. Префиксали глагола *журити*

2.5.1.1. Аблативна усмереност

а) Глагол *пожурити*⁹

Префикс *по-* забележен је у корпусу уз четири глагола, али се уз глагол *журити* показао као најфреквентнији, делом и зато што се најчешће среће у значењу не само брзог кретања, већ и обављања било које друге радње већом брзином од уобичајене. Из дефиниције ‘1. а. журно поћи’ (РМС) јасно је да се ради о глаголу аблативне семантике.

Глагол *пожурити* ретко се среће самостално, тј. уколико се уз њега не нађе предлошко-падежна конструкција у функцији спацијалне допуне, као ни прилог са спацијалним значењем, онда се уз ове глаголе налази намерна клауза, зато што је значење циљности веома изражено: 163. *Bertrand je bio među prvima koji su požurili da kupe ulaznicu* (ЕК).

Међу адлативним допунама најчешће се срећу *ка + датив* и *према + датив*.

164. *A na najavu našeg leta polako smo ustali, protegnuli se i, naravno, požurili prema izlazu broj tri* (ЕК).

165. *Ujutru sam se žurno spremio i požurio ka autobuskoj stanici* (ЕК).

Фреквентне су и адлативне допуне *на + акузатив* и *у + акузатив*, али се за разлику од допуна са дативом, оне појављују и у пренесеном, метафоричном значењу, што важи за све глаголе с префиксом *по-* (нпр. *похрлити у загрљај, пожурити у сусрет променама*). Наведене допуне су у савременом језику много чешће у употреби од допуна са дативом, имају шире поље употребе, те их зато налазимо и у оваквим примерима. Допунама *на + акузатив* и *у + акузатив* могу се именовати и различити догађаји (нпр. *пожурити на славље, појурити на свирку* итд.).

166. *„Ne znam, razmisliću...”, odgovorio je Grbić i požurio na aerodrom* (ЕК).

167. *...izula se na sred predsoblja i požurila u dnevnu sobu* (ЕК).

Знатно мање у корпусу је заступљена допуна *до + генитив*: 168. *...udovica je požurila do ugla* (ЕК).

Налазимо конструкције *за + инструментал* и нешто ређе *код + генитив*, при чему локализатор у генитивној конструкцији доследно има обележје [живо +].

169. *Požurio sam za njom...* (ЕК).

170. *...oduševio se i požurio kod Koste...* (ЕК).

⁹ Глагол *пожурити* поседује рефлексивну варијанту (*пожурити се*) истог значења, коју не налазимо у корпусу.

На аблативне конструкције наилазимо у мањем броју примера. У нашем примеру јавља се конструкција *sa* + *генитив* којом се именује отворен простор: 171. *Odmah potom Ljubiša Tumbaković je požurio sa Partizanovog stadiona u Zemun* (ЕК).

Кретање вертикално постављеним локализатором, односно кретање навише или наниже, одређено је конструкцијама *низ(a)* + *акузатив* и *уз* + *акузатив*. Локализатор је најчешће именица степенице.

172. *Mahnulo sam rukom prema njemu i požurio niza stepenice* (ЕК).

173. *Utrčao sam na službeni ulaz, požurio uz stepenice na drugi sprat...* (ЕК).

Глагол *пожурити* може се јавити и као транзитиван глагол са значењем ‘2. прел. а. потакнути кога на журно свршавање чега’ (РМС), и при томе престаје бити глагол кретања. Уз то, од овог глагола изведен је имперфективни облик *пожуривати*, који се не може јавити као глагол кретања, већ искључиво као транзитиван глагол: 174. *Samo te nemojte požurivati* (ЕК).

2.5.1.2. Кретање у више праваца (дистрибутивни глаголи)

а) Глагол *ужурбати се*

Осим глагола *журити (се)* у РМС налазимо више глагола с истим кореном и сличним значењем. Глагол *журбати*, који РМС наводи као синоним глаголу *журити*, није потврђен у нашем корпусу, али његов префиксал *ужурбати се* налазимо у више примера. У овом случају префикс не даје обележје усмерености, већ означава брзо кретање субјекта локализације у више праваца, без циља, односно брзо обављање једне или више радњи крећући се на одређеној површини. То потврђује и дефиниција ‘журно ићи тамо и овамо; журно се почети опремати; ускомешати се’ (РМС). Уз овај глагол спацијалне допуне су ретке јер је смер кретања неодређен. Конструкцијом *око* + *генитив* у 177. примеру ближе је одређено место на ком се одвија кретање субјекта локализације, али је посредно одређено и какву радњу субјекат локализације врши (*Марија се ужурбала око шпорета у значењу Марија кува*).

175. *...kad u polje ponovo odjeknu njegov ljutit glas, kad zalupaše batovi i užurbaše se ljudi...* (ЕК).

176. *...ponudi Veri da sedne, užurba se, hvata telefon na stolu, okreće brojeve, govori s nekim ljudima...* (ЕК).

177. *Marija se užurba oko šporeta* (ЕК).

2.6. Глагол *брзати*¹⁰

Глагол *брзати* је дефинисан као ‘ићи брзо, журити, хитати’ (РМС). Будући да је изведен од придева *брз* (Скок, 1971: 222), његова основна и најистакнутија се-

¹⁰ Префиксал *убрзати (се)* врло је фреквантан у корпусу, али не као глагол кретања, већ у значењу ‘повећати брзину чега’. Нпр. *...ubrзати saradnju i protok informacija...* (ЕК).

мантичка компонента је управо кретање великом брзином, док се начин или смер кретања овим глаголом уопште или ретко истичу. Управо из тог разлога у нашим примерима нема спацијалних допуна.

Овај глагол може се односити не само на кретање, већ и на вршење било које друге радње с намером да се она што брже изведе (‘говорити брзо; уопште радити нешто брзо’ [РМС]). Д. Вујовић наводи да су глаголи *брзати*, *хрлити* и *хитати* експресивни и стилски обележени, те да нису фреквентни у свакодневном језику (Вујовић 2009: 136).

178. Zaošijati, zaletati se, naglo se zaustavljati, brzati i menjati pravac... (ЕК).
 179. Južna plaža – brzam, idem za njim, taksu stade, pobeći će mi (ЕК).
 180. Ne brzamo da ne umaramo pratnju koja je već u godinama (ЕК).

2.7. Глагол *хитати*¹¹

Попут претходног глагола, и глаголом *хитати* означава се брзо кретање или брзо вршење неке радње (‘1. настојати да се што пре негде стигне, доспе или да се нешто учини, журити, хрлити’ [РМС]). Овај глагол најчешће се среће без допуне или уз прилог којим се може прецизирати смер кретања (нпр. *доле*). Намерном клаузом може се истаћи циљ кретања (181. пример).

181. Obojica su hitali da što pre stignu kući... (ЕК).
 182. Od onih što hitaju dole ili se laka koraka vraćaju gore možda bi tek svaki peti pogledao prema nama... (ЕК).

Уколико се уз глагол налази спацијална допуна, по правилу је то допуна којом се одређује адлативна усмереност (*према/ка* + *датив*, *у* + *акузатив*) или ређе перлативна (*преко* + *генитив*).

183. ...pa ni za one koji izlaze iz zagreјanih kola i hitaju prema ulazu u zgradu (ЕК).
 184. Hitali smo ka parkingu hotela „Jugoslavija”... (ЕК).
 185. Kad odlože dnevnikе, Golubovići hitaju u obučarsku radnju... (ЕК).
 186. Deca koja su...toga jutра hitala preko zamrзlog mosta ka svoјој udalјenoј školi... (ЕК).

Допуном у инструменталу исказан је простор којим се кретање одвија тј. локализатор, али без прецизирања смера: 187. *Oni hitaju šljunkovитом stazом parkа* (ЕК).

¹¹ Рефлексивна форма овог глагола (*хитати се*) у РМС је наведена као синонимна глаголу *журити се*.

2.7.1. Префиксали глагола *хитати*

2.7.1.1. Аблативна усмереност

а) Глагол *похитати*

Једини префиксал глагола *хитати*, забележен у нашем корпусу, јесте аблативно усмерен глагол, са фокусом на моменту започињања кретања, *похитати*. Префикс *по-* срећемо уз највећи број глагола зато што се додавањем овог префикса добијају основни видски (перфективни) парњаци посматраних глагола.

Глагол *похитати*, осим брзог кретања, означава, и то много чешће, било какво брзо деловање, што потврђује дефиниција ‘1. настојати, старати се извршити нешто што је могуће пре, пожурити (се), похрлити’ (РМС) која кретање не спомиње, иако наши примери показују да овај глагол припада глаголима брзог кретања.

Као и други глаголи брзог кретања са истим префиксом, и глагол *похитати* ретко се среће самостално, већ по правилу уз њега налазимо адлативну спацијалну допуну (прилог или ППК *према* + *датив*, *беспредлошки датив*, *у* + *акузатив*, *до* + *генитив*) или намерну реченицу.

188. Neki gledaoci su posle prvog aplauza upućenog glumcima tako pohitali napolje... (ЕК).

189. ...ona je pohitala da ga traži (ЕК).

190. ...ali i zato što su neki zatvorenici pohitali prema ogradi (ЕК).

191. Otac Jegor je pohitao svojoj kćerci (ЕК).

192. Alarmirana je policija glavnog grada koja je pohitala u prodavnicu starina (ЕК).

193. ...pa je sa tim saznanjem pohitala do redakcije dnevnog lista „Pres” (ЕК).

Када је реч о аблативним допунама, налазимо пример са допуном *из* + *генитив*, али и са намерном реченицом: 194. *Iz Kneževine Srbije pohitali su dobrovoljci da brane Srpsku Vojvodinu* (ЕК).

Могућа је појава и перлативних допуна (*преко* + *акузатив*): 195. *Žurajica se pojavio na vratima radionice i, oblačeći u hodniku kaput, pohitao preko dvorišta* (ЕК).

2.8. Глагол *хрлити*

Глагол *хрлити* синониман је глаголу *хитати*, што потврђује дефиниција из РМС (‘а. журно ићи, журити, хитати’ [РМС]), али и наши примери. Примери показују и да је субјекат локализације уз овај глагол најчешће у множини, те да се њиме означава кретање мноштва лица, нагло кретање у гомили, а знатно ређе кретање једне особе. Управо по овој додатној семантичкој компоненти се овај глагол разликује од глагола *хитати*.

Глагол *хрлити* се у највећем броју примера среће без ППК у функцији допуне или уз прилог (пример 196), као и са намерном клаузом (пример 197), а уколико се нађе ППК као допуна уз њега, најчешће се ради о адлативној допуни (*ка/према* + *датив*, *у* + *акузатив*). Конструкција *са свих страна* може бити схваћена као

аблативна, иако почетна тачка кретања није прецизно одређена. Њоме се истиче постојање већег броја субјеката локализације.

196. Ipak, u takvom prepodnevnom času hrlio sam napred bez ikakvog napora... (ЕК).
197. Tri dana su hiljade posetilaca sa svih strana hrlili da vide štandove (ЕК).
198. Star i mladi hrlili su ka zadružnom domu (ЕК).
199. ...u tursko doba, hrlili su srpski monasi i svetovni ljudi u Jerusalim (ЕК).
200. Lepo opravljen svet je hrlio prema centru sela (ЕК).

Допуна такође може имати и перлативно значење (*кроз + акузатив, преко + генитив*): 201. ...*hrlite kroz snegom pokrивене ravnice, kroz gусте šume, preko planinskih visova, preko reka i vijadukta* (ЕК).

2.8.1. Префиксали глагола *хрлити*

2.8.1.1. Аблативна усмереност

а) Глагол *похрлити*

РМС глагол *похрлити* дефинише као синоним глагола *похитати* и *пожурити* (*се*) (РМС). Са овом дефиницијом се слажемо, али додајемо и то да глагол *похрлити* садржи семантичке компоненте које смо навели говорећи о основном глаголу *хрлити* (нагло кретање више лица, кретање у гомили), што га разликује од глагола *похитати* и *пожурити* (*се*). Примери показују да је субјекат локализације редовно у множини, а допуне су најчешће адлативне и показују циљ кретања субјеката. У појединим примерима бележимо перлативну допуну којом се именује локализатор преко чије површине се одвија кретање. Како се ради о кретању већег броја лица, и локализатором је именован шири простор (нпр. *улицама Пеште*).

202. ...slučajni prolaznici pohrlili su unutra... (ЕК).
203. Čim je Karpatija pristala, gomila novinara pohrlila je prema preživelim... (ЕК).
204. I drugi bi radnici, naravno, pohrlili k njemu (ЕК).
205. ...kaže da su ljudi željni lake zarade pohrlili na planinu Ampato (ЕК).
206. Okupljena omladina, na vest o bečkoj revoluciji, pohrlila je ulicama Pešte (ЕК).

2.8.1.2. Адлативна усмереност

а) Глагол *нахрлити*

Уз глагол *натрчати*, глагол *нахрлити* је други глагол са префиксом *на-* потврђен у нашем корпусу, премда у врло малом броју примера. Дефинисан је као ‘хрлећи доћи, нагрнути, навалити’ (РМС) и за разлику од глагола *натрчати*, овде не постоји објекат на који се током кретања наилази, већ је истакнута адлативна компонента, као и наглост и долазак већег броја људи. У датом примеру циљ кретања познат је из ширег контекста, а у овој релативној реченици замењен је прилогом (у функцији везника) *где*. Налазимо и темпоралну допуну: 207. ...*где су*

građani, koji su se snašli za kućni broj, prosto nahrlili posle obelodanjivanja odluke gradske vlade...

2.9. Глагол *спринтати*¹²

Глагол *спринтати* део је пре свега спортског дискурса, стога је најчешће ексцерпиран из спортске штампе. Из дефиниције ‘оштро, брзо трчати на малу удаљеност’ (РМС) закључујемо да је реч о глаголу којим се одређује кретање великом брзином, већом него код претходно посматраних глагола, а да је путања која се прелази кратка. У примерима из корпуса глагол се среће без спацијалне допуне, а једина допуна је одредба намере (*за победу, за пето место*). Спацијалне допуне су изостављене управо зато што су код овог глагола семантичке компоненте велике брзине и кратке путање доминантне, а подаци о почетку или циљу кретања су ирелевантни, будући да су одређени правилима спорта и дужином деонице.

208. ...koji je jedini od srpskih kadeta ostao među osmoricom biciklista koji su sprintali za pobeđu (ЕК).

209. ...i za peto mesto uspešno je sprintao Đorđe Stevanović iz niškog Železničara (ЕК).

2.10. Глагол *срљати*

Осим обележја [брзина +], овај глагол према дефиницији РМС садржи и додатна семантичка обележја непромишљеног и непланираног кретања (‘1. а. безглаво, непромишљено, лудо јурити некуда’ [РМС]). Веома често се користи у метафоричном значењу (*срљати у пропаст, срљати из грешке у грешку*), при чему крајњи исход радње никада није позитиван.

У примеру 210 уз глагол срећемо три спацијалне допуне којима је кретање перлативно (*преко + генитив*), аблативно (*са + генитив*) и адлативно (*на + акузатив*) одређено. У 211. примеру налазимо адлативну допуну *у + акузатив*.

210. ...srljaju ti mladi ljudi i dalje preko ograde sa tribina na igrališta... (ЕК).

211. ...optužujući ih na taj uveseljavajući način da opet „srljaju u Beograd” (ЕК).

2.11. Глагол *стуйтити се*

Дефинисан као ‘3. нагло и брзо јурнути, полетети некуда’ (РМС) глагол *стуйтити се* експресивнији је од типичних глагола брзог кретања попут *трчати* или *журити*. Брзина која је њиме изражена може бити већа него код ових глагола, а такође подразумева и нагло кретање. Наглост кретања, „деловање у моменту”, истакнути су и тиме што се овај глагол употребљава само у перфективној форми, док је имперфективна форма (*туйтити се*) истиснута из савременог језика.

¹² Овај глагол је позајмљен из енглеског језика (*to sprint*).

Префикс *c-* код већине глагола показује да је почетна тачка кретања отворен простор који се налази на одређеној висини, те се кретање одвија надоле (*стрчати, сјурити се*). Међутим, како показују наши примери, глагол *стушити се* изгубио је ту семантику.

Адлативне допуне су знатно чешће од аблативних зато што је у самом глаголском потенцијалу садржана аблативна компонента (субјекат нагло започиње брзо кретање са места на ком се налази). То кретање је усмерено ка неком месту, које је потребно именовати уколико аблативна локација није у фокусу. Наши примери потврђују допуне *на + акузатив* и *ка/ према + датив*, али и допуну *за + инструментал*. У 212. примеру уз глагол *стушити се* осим допуне налазимо и намерну клаузу.

212. Posada se stuštila na palubu da je primi na brod (ЕК).

213. Većina je bila na nogama i stuštila se ka izlazu... (ЕК).

214. Posle isključenja Vujošević se stuštio prema arbitrima... (ЕК).

215. ...i tri puta se domaćica, kao bajagi slučajno, stuštila za njom... (ЕК).

Пример аблативне допуне је конструкција *c + генитив*: 216. *Sećam se, kao da je bilo juče, par plesača se stuštio s Topčiderskog brda* (ЕК).

Перлативно усмерено кретање исказано је беспредлошким инструменталом и конструкцијом *преко + генитив* уз постојање адлативне допуне у примеру: 217. *Zvezdaši su se ka njima stuštili prečicom, preko igrališta* (ЕК).

Конструкцијом *низ + акузатив* одређено је кретање вертикалном путањом усмерено надоле: 218. *Snagom volje se popnem a sa zadovoljstvom stuštim niz planinu* (ЕК).

3. Закључак

У раду је обрађено једанаест глагола брзог кретања (*трчати, трчкарати, трчкати, јурити, журити, брзати, хитати, хрлити, спринтати, срљати, стушити се*) и 29 префиксала, који су издвојени из РМС, а показали су се као фре-квентни у савременом српском језику. Ови глаголи представљени су са 218 примера ексцерпираних из електронског Корпуса савременог српског језика и из не-колико дела савремених српских писаца.

Анализа је показала да су најфреквентнији основни глаголи *трчати* и *јурити*, мање је фреквентан глагол *журити*, док су остали глаголи ређи, експресивнији или се, као глагол *спринтати*, срећу само у спортском дискурсу. У раду је приказано захваљујући којим семантичким компонентама ове глаголе сврставамо у групу глагола брзог кретања, као и које су то компоненте које сваком глаголу дају специфично значење. На основу посматраних примера, анализе значења глагола и њихових спацијалних допуна, можемо закључити да је за глаголе *трчати* и његове деминутиве *трчкати* и *трчкарати* карактеристичан начин кретања, а да бр-

зина може бити већа или мања. Из тог разлога се глагол *трчати* може комбиновати с различитим прилозима за интензитет (нпр. *полако*, *споро*, *брзо*). Глагол *јурити* и нарочито глагол *спринтати* одликује кретање великом брзином, глагол *стутити се* садржи компоненту наглог деловања, а глагол *срљати* одликују компоненте наглости и непромишљености. Глагол *хрлити* означава нагло, брзо кретање већег броја лица.

Додавањем префикса основни глаголи добијају компоненту аблативне, адлативне и перлативне усмерености. Највећи број префиксала имају глаголи *трчати* и *јурити*, док префиксали мање фреквентних основних глагола, попут *спринтати* или *срљати*, нису забележени. Закључујемо, дакле, да најтипичнији и најфреквентнији представници ове групе имају највећи деривациони потенцијал, док је код експресивно обележених глагола та могућност мања. Аблативно усмерених глагола је нешто већи број од оних адлативно усмерених, док перлативно усмерених глагола у нашем корпусу има тек три. Поред обележја усмерености, захваљујући префиксу глаголи могу добити значење кретања кружном путањом, дистрибутивног кретања и обележје сативности. Број оваквих примера знатно је мањи од оних са обележјем усмерености.

Међу спацијалним допунама највећи је број адлативних, што важи како за основне глаголе, тако и за њихове префиксале. Чак и префиксали са аблативним значењем имају уз себе већи број адлативних допуна, док је почетна тачка њима означеног кретања имплицирана контекстом. Претпостављамо да је разлог томе људска перцепција кретања у којој истицање циља кретања и одредишта субјекта локализације заузима важније место од тачке са које је кретање започето. Перлативних допуна је знатно мање уз глаголе аблативно и адлативно усмереног кретања, као и уз глаголе без префикса. Међутим, уз перлативне глаголе доследно се срећу перлативне допуне или допуне којима се именује оријентир који не представља почетак или циљ кретања, већ се кретање одвија са његових страна (нпр. *поред вагона*). Уз глаголе перлативно усмереног кретања аблативне и адлативне допуне представљају изузетак и у нашем корпусу су забележене само у једном примеру (*претрчали су с једне трибине на другу*). Аблативна или адлативна усмереност нису истакнуте ни код глагола којима се именује кружно кретање, као ни код дистрибутивних и сативних глагола, зато што је њихова семантика таква да у фокусу није смер кретања, већ нека друга семантичка компонента.

На одабир спацијалне допуне утичу семантичке компоненте глагола, као и карактеристике почетне односно завршне тачке која је допуном означена. Избор спацијалних допуна уз глаголе кретања и однос глаголског префикса и допуне остају и даље теме вредне проучавања, које превазилази границе овог рада.

Део пажње у анализи посвећен је и транзитивизацији глагола кретања, при чему глаголи могу задржати семантичку компоненту кретања или могу добити потпуно ново значење. Ипак процес транзитивизације није био примарна тема овог рада, те ће он остати тема за нека друга испитивања.

ИЗВОРИ

- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.
- ЕК: *Корпус савременог српског језика* (Душко Витас и сарадници), <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/korpus2013adv.php>, 2. 7. 2017.
- Киш, Данило (2007). *Рани јади*. Београд: Просвета.
- Шћепановић, Бранимир (2007). *Уста пуна земље*. Београд: Logos art.
- *
- Velikić, Dragan (2007). *Ruski prozor*. Београд: Stubovi kulture.

ЛИТЕРАТУРА

- Арсенијевић, Н. (2012). *Транзитивно-интранзитивна концепција неких глагола у српском језику*. У: *Међународни тематски зборник Валентност речи и израза*. Нови Сад: Филозофски факултет. 163–176.
- Ватева, В. (2004). *Българските глаголи за движение в семантичен и стилистичен аспект*. Бургас: Бургаски слободен универзитет.
- Вујовић, Д. (2012). *Деривација и рекулација глагола ићи*. У: *Међународни тематски зборник Валентност речи и израза* (ур. В. Ружић, Г. Штасни, М. Алановић). Нови Сад: Филозофски факултет. 277–287.
- Грицкац, И. (1955). Деминутивни глаголи у српскохрватском језику. *Јужнословенски филолог*. 21: 45–96.
- Ивић, М. (1957). Једно поглавље из граматике нашег савременог језика – систем месних падежа. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*. II: 145–158.
- Лалевић, М. (2004). *Синоними и сродне речи српскохрватског језика*. Београд: Нолит.
- Марић, С. (1991). *Филозофски речник*. Београд: Дерета.
- Новаков П. (2009). Вендлерова класификација глагола у енглеском и српском језику. *Годишњак Филозофског факултета*. 34/1: 43–50.
- Пипер, П. и др. (2005). *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ; Београдска књига – Нови Сад: Матица српска.
- Ристић, С. (1993). Истраживање прилога за начин у српскохрватском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*. 36: 133–142.
- Скок, П. (1971). *Етимолошки рјечник хрватског или српског језика*. Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности.
- Стаменковић, Д. (2013). *Глаголи људског кретања у енглеском и српском језику у светлу когнитивне семантике*. Докторска дисертација. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет.
- Станојчић, Ж., Поповић, Ј. (2008). *Грамматика српског језика за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Стевановић, М. (1981). *Савремени српскохрватски језик I*. Београд: Научна књига.
- *
- Vujović, D. (2009). *Semantička i derivaciona analiza glagola kretanja u srpskom jeziku*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet.
- Ivić, M. (2002). *O tzv. vidskim parnjacima iz novog ugla. Red reči. Lingvistički ogledi, četiri*. Београд: Библиотека XX век – Ћигоја штампа – Круг.
- Levin, B. (1993). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lyons, J. (1979). *Semantics 2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Piper, P. (2001). *Jezik i prostor*. Београд: Библиотека XX век – Ћигоја штампа – Књиžара Круг.

Sanja Brdar

MODELS OF SENTENCES WITH VERBS OF FAST MOVEMENT

Summary

In this paper we observe a group of verbs denoting fast movement. Our analysis deals only with the verbs that denote human self-movement on land, with the use of one's own limbs. We didn't include the verbs that denote movement of human body parts (hands, legs etc.). We observed both basic and derived verbs. The whole purpose of research is to point out the most typical and the most frequent verbs of fast movement, to do their semantic classification as well as to show in which way the direction of the movement can be specified.

Key words: verbs of movement, speed, direction, prefixes.

Сања Брдар, студент докторских студија
Нови Сад
Србија
Имејл: *brdarsanja@yahoo.com*